

**КАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА
КАФЕДРА ПРАВОЗНАВСТВА ТА КАНОНІЧНОГО ПРАВА**

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Діяльність та рішення Європейського суду з прав людини

Спеціальність **081 Право**
Галузь знань **08 Право**

ОП Правознавство та правозахисна діяльність

Затверджено на засіданні кафедри
Протокол № 1 від 26 серпня 2019 р.

Гарант освітньої програми

проф. Пайда О. М.

Викладач дисципліни

Кич А.М.

Анотація

Метою навчальної дисципліни є поглиблення, розширення та систематизація студентами раніше здобутих знань з особливостей захисту прав та основоположних свобод у Європейському суді з прав людини (далі - ЄСПЛ) та реалізації його рішень у вітчизняній правовій системі.

Завдання:

- знати історію виникнення ЄСПЛ, його структуру, склад, організацію діяльності, вимоги до претендентів та посаду судді ЄСПЛ;
- порядок та підстави звернення зі скаргами до ЄСПЛ, вимоги до їх оформлення; порядок розгляду скарг, прийняття рішень ЄСПЛ та їх виконання;
- визначити місце Конвенції з прав людини і основоположних свобод і прецедентного права Європейського суду з прав людини у системі джерел права України;
- з'ясувати особливості тлумачення Конвенції ЄСПЛ.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати :

- юридичну природу Конвенції і практики ЄСПЛ;
- природу прав людини і основоположних свобод на основі розуміння сутності змісту основного права, розмежування поняття права і свободи, категорії «втручання» та змісту трискладового тесту;

- на яких засадах ЄСПЛ може змінювати свої staredecisis з урахуванням особливостей динамічного тлумачення Конвенції;
- організацію та структуру ЄСПЛ;
- порядок звернення і процедуру розгляду справ у ЄСПЛ;
- механізм виконання рішень ЄСПЛ у національну правову систему України;

вміти:

- давати критичну оцінку чинному вітчизняному кримінальному процесуальному законодавству та практиці його застосування з позицій доктринального бачення ЄСПЛ права на справедливий суд, вираженого у його рішеннях.
- здатність кваліфіковано тлумачити та застосовувати положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у кримінальному провадженні.
- юридично грамотно враховувати та аргументувати прецедентне право ЄСПЛ при здійсненні практичної діяльності.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, СВО	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	
Кількість кредитів - 5	08 Право 081 Право	Обов'язкова дисципліна	
Модулів - 1		Рік підготовки	
Змістових модулів – 2		2-й	
		Семестр	
		3	
		Лекції	
		10 год.	6 год.
Загальна кількість годин 150	<i>магістр</i>	Практичні	
		20 год.	6 год.
		Самостійна робота	
110 год.		148 год.	
Індивідуальні завдання			
-			
Тижневих годин для денної форми навчання – 4	Вид контролю		
	екзамен		

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

- Тема 1. Загальна характеристика Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод
- Тема 2. ЄСПЛ: порядок формування, структура та юрисдикція
- Тема 3. Процедура розгляду справ ЄСПЛ та порядок виконання його рішень
- Тема 4. Особливості тлумачення норм Європейської Конвенції
- Тема 5. Роль прецеденту в діяльності Європейського суду з прав людини
- Тема 6. Проблема застосування прецедентів ЄСПЛ українськими судами
- Тема 7. Основні концепції, що визначають зміст «права на справедливий суд» у статті 6 Конвенції про захист прав людини
- Тема 8. Особливості статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних «право на повагу до приватного і сімейного життя»
- Тема 9. Застосування положень статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «заборона катування»
- Тема 10. Застосування положень статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «право на свободу та особисту недоторканість»
- Тема 11. Концепція приватного життя в мережі Інтернет: прецедентне право ЄСПЛ
- Тема 12. Зобов'язання держав у боротьбі з насильством та іншою злочинною або незаконною діяльністю в Інтернеті
- Тема 13. Захист прав дітей: практика ЄСПЛ.
- Тема 14. Використання інформаційних технологій у діяльності суду.
- Тема 15. Правила заповнення формуляру заяви до ЄСПЛ.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: очна					
	Усього	у тому числі				
		лекції	практичні	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота
Тема 1. Загальна характеристика Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	10	1	2			7
Тема 2. ЄСПЛ: порядок формування, структура та юрисдикція	10	1	2			7
Тема 3. Процедура розгляду справ ЄСПЛ та порядок виконання його рішень	10	1	2			7
Тема 4. Особливості тлумачення норм Європейської Конвенції	10	1	2			7
Тема 5. Роль прецеденту в діяльності Європейського суду з прав людини	10	1	2			7

Тема 6. Проблема застосування прецедентів ЄСПЛ українськими судами	10	1	2		7
Тема 7. Основні концепції, що визначають зміст «права на справедливий суд» у статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних	10	1	2		7
Тема 8. Особливості статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних «право на повагу до приватного і сімейного життя»	10	1	2		7
Тема 9. Застосування положень статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «заборона катування»	9		2		7
Тема 10. Застосування положень статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «право на свободу та особисту недоторканість»	9		2		7
Тема 11. Концепція приватного життя в мережі Інтернет: прецедентне право ЄСПЛ	10	1	2		7
Тема 12.Зобов'язання держав у боротьбі з насильством та іншою злочинною або незаконною діяльністю в Інтернеті	10	1	2		7
Тема 13. Захист прав дітей: практика ЄСПЛ.	10	1	2		7
Тема 14. Використання інформаційних технологій у діяльності суду.	9		2		7
Тема 15. Правила заповнення формуляру заяви до ЄСПЛ.	9		2		7
Контрольна робота					5
Разом	150	10	30		110

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Загальна характеристика Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	2
2	ЄСПЛ: порядок формування, структура та юрисдикція	2
3	Процедура розгляду справ ЄСПЛ та порядок виконання його рішень	2
4	Особливості тлумачення норм Європейської Конвенції	2
5	Роль прецеденту в діяльності Європейського суду з прав людини	2
6	Проблема застосування прецедентів ЄСПЛ українськими судами	2
7	Основні концепції, що визначають зміст «права на справедливий суд	2

8	Особливості статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних «право на повагу до приватного і сімейного життя»	2
9	Застосування положень статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «заборона катування»	2
	Застосування положень статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «право на свободу та особисту недоторканість»	2
10	Концепція приватного життя в мережі Інтернет: прецедентне право ЄСПЛ.	2
	Зобов'язання держав у боротьбі з насильством та іншою злочинною або незаконною діяльністю в Інтернеті	2
11	Захист прав дітей: практика ЄСПЛ.	2
12	Використання інформаційних технологій у діяльності суду.	2
13	Правила заповнення формуляру заяви до ЄСПЛ.	2
14	Використання інформаційних технологій у діяльності суду.	
15	Правила заповнення формуляру заяви до ЄСПЛ.	
		30

8. САМОСТІЙНА РОБОТА ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Загальна характеристика Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	7
2	ЄСПЛ: порядок формування, структура та юрисдикція	7
3	Процедура розгляду справ ЄСПЛ та порядок виконання його рішень	7
4	Особливості тлумачення норм Європейської Конвенції	7
5	Роль прецеденту в діяльності Європейського суду з прав людини	7
6	Проблема застосування прецедентів ЄСПЛ українськими судами	7
7	Основні концепції, що визначають зміст «права на справедливий суд	7
8	Особливості статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних «право на повагу до приватного і сімейного життя»	7
9	Застосування положень статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «заборона катування»	7
	Застосування положень статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «право на свободу та особисту недоторканість»	7

10	Концепція приватного життя в мережі Інтернет: прецедентне право ЄСПЛ.	7
11	Зобов'язання держав у боротьбі з насильством та іншою злочинною або незаконною діяльністю в Інтернеті	7
12	Захист прав дітей: практика ЄСПЛ.	7
13	Використання інформаційних технологій у діяльності суду.	7
14	Правила заповнення формуляру заяви до ЄСПЛ.	7
15	Контрольна робота	5

9. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

За джерелами знань використовуються такі методи навчання: словесні – розповідь, пояснення, лекція; наочні – демонстрація, ілюстрація.

За характером логіки пізнання використовуються такі методи: аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний, індуктивний, дедуктивний.

За рівнем самостійної розумової діяльності використовуються методи: проблемний, частково-пошуковий, дослідницький.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Усний контроль у вигляді індивідуального та фронтального опитування. Письмовий контроль у вигляді модульних контрольних робіт, самостійних письмових робіт, поточного тестування.

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є: виступи на практичних заняттях, підготовка здобувачами есе та виступи на наукових заходах.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: заслуховування виступів на практичних заняттях, та виступів на наукових заходах.

Форма модульного контролю: захист підготовленого наукового есе перед аудиторією.

Форма підсумкового семестрового контролю:

- проміжний контроль, який здійснюється у ході проведення усного заліку;
- підсумковий контроль, який здійснюється у формі проведення усного екзамену.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за	Оцінка	Оцінка за національною шкалою
----------------------	---------------	--------------------------------------

всі види навчальної діяльності	ECTS	для екзамену	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Знання здобувачів оцінюється за такими критеріями:

оцінку «відмінно» (90-100 балів, A) заслуговує здобувач, який всебічно і глибоко володіє програмовим матеріалом, може аналізувати та синтезувати правову інформацію, що стосується реформування адміністративного законодавства, засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою та може аналізувати інформацію з різних джерел (доктринальних, нормативних, правозастосовних), здатен продукувати нові думки та ідеї стосовно актуальних проблем адміністративної реформи та вільно їх висловлювати.

оцінку «добре» (82-89 балів, B) – заслуговує здобувач освітнього ступеня доктор філософії, який повністю опанував і вільно володіє програмовим матеріалом, має системні знання по тематиці дисципліни, має здатність до самостійного пошуку інформації, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою та може аналізувати інформацію з різних джерел (доктринальних, нормативних, правозастосовних), здатен продукувати нові думки та ідеї стосовно актуальних проблем адміністративної реформи, однак, не в усіх питаннях добирає чітку аргументацію для обґрунтування своєї позиції та думки.

оцінку «добре» (74-81 бал, C) заслуговує здобувач освітнього ступеня доктор філософії, який навчальну програму опанував, але є незначні прогалини у знаннях, вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію, що стосується адміністративної реформи та може продукувати нові думки та ідеї стосовно актуальних проблем адміністративної реформи та застосовувати знання у практичній юридичній діяльності, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою;

оцінку «задовільно» (64-73 бали, D) – заслуговує здобувач освітнього ступеня доктор філософії, який знає основний програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшої наукової роботи та використання його у майбутній професії, ознайомлений з основною літературою, яка рекомендована програмою, але допускає помилки при виконанні завдань, хоча при вказівці на помилки, може знайти шляхи їх усунення.

оцінку «задовільно» (60-63 бали, E) – заслуговує здобувач освітнього ступеня доктор філософії, який володіє основним програмовим матеріалом в обсязі, необхідному для подальшої наукової роботи та практичної діяльності, однак, виконання завдань задовольняє мінімальні критерії.

оцінка «незадовільно» (35-59 балів, FX) – виставляється здобувачеві освітнього ступеня доктор філософії, який виявив суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань.

оцінка «незадовільно» (35 балів, F) – виставляється здобувачеві освітнього ступеня доктор філософії, який володіє навчальним матеріалом тільки на рівні репродукування і не може продовжувати навчання за відповідним освітнім рівнем, оскільки не готовий до пошуку, оброблення на аналізу інформації, не може продукувати нові думки та ідеї стосовно актуальних проблем адміністративної реформи.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950р. та додаткові протоколи, рат. Законом України від 17.07.1997 р. (зміни в назві конвенції згідно Закону України від 09.02.2006р.) /Офіційний вісник України - 2006. - №32. – Ст. 2371.

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2003р. Відомості Верховної Ради України. – 2006. - №30. – Ст. 260.

3. Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999р. Відомості Верховної Ради України. – 1999. - N 24. - Ст. 207.

4. Щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини: Лист Департаменту державної виконавчої служби від 24.07.2006р. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/>

5. Белоусов Ю. Л., Блага А. Б., Житний О. О., Захаров Є. Ю., Кобзін Д. О., Мармазов В. Є. Застосування Європейської конвенції з прав людини та практики суду в діяльності органів внутрішніх справ України К. : Цифра, 2008. 324с.

6. Бущенко А. П. Застосування статей 3 та 5 Європейської конвенції з прав людини в національній судовій практиці / Харківська правозахисна група.Х. : Права людини, 2007. 215с.

7. Бущенко А. П. Стаття 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: систематизований дайджест рішень Європейського суду з прав людини Х. : Права людини, 2009. 412с.

8. Бущенко А. П. Стаття 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: систематизований дайджест рішень Європейського суду з прав людини— 2. вид., випр. та доп. Х. : Права людини, 2008. 432с.

9. Вибрані рішення Європейського Суду з прав людини (1993-2002рр.)/Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина. Серія II. Коментарі прав і законодавства. Вип.. 3.-Харків: “Консум”. 2003. -464с.

10. Вибрані справи Європейського суду з прав людини 2.вид. К. : Фенікс, 2004. —23с. Вип. 1 — К. : Фенікс, 2004 — 223с. Вип. 2 К. : Фенікс, 2004 — 273с.

Вип. К. : Фенікс, 2006 — 142с. Вип. 4 — К. : Фенікс, 2006 — 399с. Вип. 5 — К. : Фенікс, 2007 — 656с. Вип. 6 — К. : Фенікс, 2008 — 336с.

11. Вибрані справи Європейського суду з прав людини: Стаття 10 Європейської конвенції з прав людини К. : Фенікс, 2004. 93с.

12. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування К.: Артек, 1997. - 624 с.

13. Дмитриченко І. В. Звернення громадян та неурядових організацій до Європейського суду з прав людини: навч.-практ. посібник / Національний ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова; Благодійний фонд "Центр правової освіти" Миколаїв : Атол, 2006. — 59с.

14. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст Спілка адвокатів України ; Рада Європи ; Міжнародний центр з юридичного захисту прав людини К. : ЗАТ "Віпол", 2004.960с.

15. Європейський суд з прав людини: Організація, діяльність, процес [В.В. Лутковська (відп.ред.), І. Шевчук (упоряд.)]. К. : Праксіс, 2005. 166с.

16. Європейський Суд з прав людини: організація, процедура, правила звернення Міністерство юстиції України. К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2000. 16с.

17. Європейський суд з прав людини: Рішення щодо України Міністерство юстиції України. К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2000. — 96с.

18. Клименко О. М. Як звернутися до Європейського Суду з прав людини Центр правових досліджень. — К. : Видавець Фурса С.Я., 2006. — 64с.

19. Лицина И.Ю. Международные механизмы защиты прав человека. Харьков: Фолио, 2001. 112 с.

20. Мармазов В.Є., Піляев І.С. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції : Навчальний посібник. [ред. Ю.С. Шемшученко]. К.: Юридична книга, 2000. -472 с.

21. Паліюк В. П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод. К. : Фенікс, 2004. 263с.

22. Паліюк В. П. Особливості застосування судами України конвенції про захист прав людини та основних свобод: Навч.-практ. Посібник. Благодійний фонд "Центр правової освіти" Миколаїв : Атол, 2003.130с.

23. Паліюк В. Практика застосування судами України конвенції про захист прав людини та основних свобод/ Юстиніан – URL: www.justinian.com.ua/article.php?id=248

24. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Науково-практичний коментар до Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини". К. : Видавець Фурса С.Я., 2007. 52с.

25. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Щербак С. В. Закони України "Про державну виконавчу службу", "Про виконавче провадження", "Про виконання рішень та

застосування практики Європейського суду з прав людини": науково-практ. коментар / Центр правових досліджень Фурси. К. : Видавець Фурса С.Я.; КНТ, 2008. 1169с.

26. Шевчук С. Свобода вираження поглядів: практика Європейського Суду з прав людини у порівняльній перспективі. К. : Реферат, 2005. 192с.

27. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Вид. 2-е, виправ., доп. К. : Реферат, 2007. 848с.

28. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі.

URL: www.eurocourt.org.ua/.

29. Рішення Європейського суду з прав людини. URL: helsinki.org.ua/index.php?r=a1b8.

Допоміжна

1. Вибрані рішення Європейського суду з прав людини (1993-2002 рр.). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Серія II. Коментарі прав і законодавства. Вип.3. / Редкол. : П. М. Рабінович та ін. [Текст] – Х. : Консум, 2003. – 464 с.

2. Соловійов О. В. Застосування практики Страсбурзького суду як джерела права (за матеріалами рішень і ухвал Верховного Суду України) [Текст] / О. В. Соловійов // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – Число 2 (18). – С. 90-95.

3. Буткевич В. Г., Малярєнко В. Т. Європейський суд з прав людини та українське судочинство: питання взаємодії [Текст] / В. Г. Буткевич, В. Т. Малярєнко // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 4 (44). – С. 2-8.

4. Ярема А. Г. Право особи на ефективні засоби судового захисту цивільних прав та інтересів [Текст] / А. Г. Ярема // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2007. – Том 20 (59). – С. 195-202.

5. Туманова Л. В., Владимірова И. А. Защита семейных прав в Европейском суде по правам человека [Текст] / Л. В. Туманова, И. А. Владимірова. – М. : Издательский Дом «Городец», 2007. – 208 с.

6. Решение Европейского суда по правам человека по делу «Марк против Бельгии (Markxv. Belgium)» от 13 июня 1979 года [Электронный ресурс] // Европейский суд по права человека. Справочно-информационный центр: Российская Федерация. – Режим доступа: <http://europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/marks-protiv-belgii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>

7. Ефективність рішень Європейського суду з прав людини, а бо справи, розглянуті з 1959 по 1998 рік (EffectsofJudgmentsorCases 1959-1998) [Електронний

ресурс] // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 1999. – №4. Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=112>

8. Килкэли Урсула, Чефранова Е. А. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 8. Право на уважение частной и семейной жизни, жилища и корреспонденции. Прецеденты и комментарии: Учебно-методическое пособие [Текст] / Урсула Килкэли, Е. А. Чефранова. – Москва: Российская академия правосудия, 2001. – 161 с.

9. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. Пер. з англ. [Текст] / М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі. – К. : «АртЕк», 1997. – 624 с.

10. Ковальски Михал. Уважение личной и семейной жизни, жилища и корреспонденции на основании ст. 8 Европейской конвенции прав человека – основные проблемы [Текст] / Михал Ковальски. – Варшава: Хельсинкский Фонд по Правам Человека, 2007. – 68 с.

11. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні» до 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини [Текст]. – Київ, 2010. – 228 с.

12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Савіні проти України» від 18 грудня 2008 р. (Заява № 39948/06) [Текст] // Офіційний вісник України. – 2009. – № 84. – Ст. 2852.

13. Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини [Текст] / С. Шевчук. – К.: Видавництво «Реферат», 2002. – 344 с.

15. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. "Законодавство України" [Електронний ресурс]. - [Б. м. : б. и.]- URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=index>

2. Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського [Електронний ресурс]. - [Б. м. : б. и.]- URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>

3. Юридична бібліотека [Електронний ресурс]. - [Б. м. : б. и.]- URL: <http://pravo.biz.ua/>

4. Союз юристів України - Всеукраїнське громадське об'єднання [Текст]. - [Б. м. : б. и.]- URL: <http://www.lawyersunion.org.ua>

5. Верховний суд України [Текст]. - [Б. м. : б. и.]- URL: <http://www.scourt.gov.ua/>

6. Антимонопольний комітет України [Текст]. - [С. л. : с. н.]- URL: <http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/index>

7. Юридичний портал [Текст]. - [Б. м. : б. и.]- URL: <http://jurisprudence.com.ua/>

8. Правознавець [Текст]. - [S. 1. : s. n.].- URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/>
9. ЛІГА.net [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://liga.net/>
10. LEX - Правовой портал України [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://ukr-pravo.at.ua/>
11. Каталог юриста [Текст]. - [S. 1. : s. n.].- URL: <http://lawukraine.com/>
12. Юридичний радник [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://www.yurradnik.com.ua/>
13. Юридична газета [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://yur-gazeta.com/>
14. BritishLibrary: OnlineGallery [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://www.bl.uk/onlinegallery/index.html>
15. Інститут інтелектуальної власності [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://www.iipl.ukrpatent.org/>
16. TheOnlineBooksPage [Текст]. - [S. 1. : s. n.].- URL: <http://www.onlinebooks.library.upenn.edu/>
17. Конституційний Суд України [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://www.ccu.gov.ua/>
18. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://sc.gov.ua>
19. Вищий господарський суд України [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://arbitr.gov.ua/>
20. Вищий адміністративний суд України [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://www.vasu.gov.ua/>
21. ВИЩА РАДА ЮСТИЦІЇ [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://www.vru.gov.ua/>
22. Вища кваліфікаційна комісія суддів України [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://vkksu.gov.ua/>
23. Національна школа суддів України [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://nsj.gov.ua/>
24. Правові системи НаУ [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://www.nau.kiev.ua/>
25. Союз юристів України [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://www.lawyersunion.org.ua>
26. Юр-Инфо - сайт для юриста [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://www.yur-info.org.ua>
27. "Ліга" [Текст]. - [Б. м. : б. и.].- URL: <http://www.liga.net>

28. Центр Разумкова [Текст]. - [Б.м.: би.]- URL:
<http://www.razumkov.org.ua>
29. Асоціація юридичних клінік України [Текст]. - [Б. м. : б. и.]- URL:
<http://www.legalclinics.org.ua/forum2/index.php>
30. Научная электронная библиотека e-LIBRARY [Текст]. - [Б. м. : б. и.]-
URL: <http://www.elibrary.ru/>